

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Naučni skup Književno djelo Ćamila Sijarića,
[Sarajevo, 15. i 16. april 2002.]: Scientific Meeting
Ćamil Sijarić's Literary Work**

Lešić, Zdenko; Martinović, Juraj

2003.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/825>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA CXXI

Odjeljenje za književnost i lingvistiku ANUBiH
Knjiga 10

NAUČNI SKUP

KNJIŽEVNO DJELO
ĆAMILA SIJARIĆA

Uredili
Zdenko Lešić
Juraj Martinović

SARAJEVO 2003

MARGINALIJE O SIJARIĆEVOJ POEZIJI

Hatidža Dizdarević – Krnjević

Lirika Ćamila Sijarića podsjeća na kazivanja narodnih pametara kojima su stilska jednostavnost i dorečen smisao prirođeni. To stvara onaj kvalitet koji posjeduju pojave samorodne, prirodno dovršene forme. Bez traga nasilja nad jezikom, sve je u tim stihovima leglo na svoje mjesto kao samo od sebe, kao što biva u prirodnom poretku stvari, kao da se logika koja uređuje tekstove pjesama ravna prema prirodnom uzoru. Riječi, u dugom vremenu osiromašene i zagubljenog smisla, vratile su se u Sijarićevoj poeziji životvornoj ćeliji svoga postanja i progovorile svojim pamćenjem praznačenja od kojih bi se mogao sastaviti pjesnički pojmovnik koji bi lježi smjenu svjetlosti i tame ljudskog života.

Našem iskustvu poznati su pjesnici koji su usmenu tradiciju i narodnu kulturu saznawali mahom iz pisanih izvora, iz etnografskih spisa i folklor-nih zapisa, antropoloških studija i istorije religije i od tih segmenata i simbola te građe i narodnog jezika sastavljali nove, individualne svijetove. Ne može se reći da Ćamil Sijarić pripada tome krugu, što ne znači da mu pisani izvori nisu bili poznati. Ali prisustvo idioma tradicije u njegovoj poeziji svojina je lične i zavičajne memorije i iskustva (bili su mu pristupačni živi izvori, kazivanje i pjevanje njegovih zemljaka, a sam je skupio jednu rukovet narodnih pjesama). To je njegov život, kultura, maternji jezik i autohton rukopis, što nisu uporedivi, po nekom svojstvu ili srodstvu, sa nekim drugim poetskim svijetom. To je jedna dimenzija.

Drugi horizont otvaraju priroda i tip izbora koji je Sijarić učinio. Njegove pjesme leže na arhaičnom libretu, čija je difuznost i složenost u tome što je on sinkretičkog porijekla i sastava, i višejezičnog izraza. A to je sloj opšteljudske prošlosti i tradicije, duboko ljudska svojina, sivevremena i djeljiva na sve. Odatle vodi put prema univerzalizaciji.¹

¹ Ćamil Sijarić, *Izabrana djela X*, (urednik, priređivač i pisac predgovora Marko Vešović), "Veselin Masleša", Sarajevo, 1994.

Rijetko će se u Sijarićevim stihovima naći folklorni citat verbalno fiksiran i doslovno prenesen. Obraćanje formama koje izdavnica postoje u nekom sloju i obliku poetike tradicije odnosi se, u prvom redu, na obredno-običajnu kulturu, gdje leže bazični podaci materijalne i duhovne naravi nerazlučivi od ljudskog života. "Živa poetika folklora", kako je taj izvor imenovao Roman Jakobson, obuhvata najširi raspon istorije čovjekovog snalaženja u svijetu, što nije uvijek zabilježeno u jeziku. U finom zapažanju jednog ruskog teoretičara (Georgij I. Maljcev, 1947-1982) tradicija "još nije poezija". Tome činu preobrazbe prisustvuje čitalac Sijarićeve poezije, jer su iz te izvorne sredine, istorijski i po definiciji ležištu lirske poezije, potekli signali i impulsi koje je pjesnik ugradio u svoju priču o ljudskoj sudbini. Oplemenjena ličnim senzibilitetom i onom osobenom melanholijom koja misli, pretvorba elemenata iz starih izvora uključila je u autoršku poetiku bitnu komponentu implicitne poetike folklora. Nasljeđe se prelomilo na dubinama Sijarićevog doživljaja i sleglo se kao kristal.

Sijarićeva rekonstrukcija prevela je u svijet individualnog iskaza simboličke vrijednosti pravjerovanja, staroreligijskih predodžbi, činova i obaveza. Čitav sistem univerzalija, "opštih pojmova tradicije", izvor je višestruke asocijativnosti i aluzivnosti, jer je to materija posrednog jezika u kojoj postoji unutarnja sadržina, naslojeni podaci iskonskog konteksta.

Ako u stihovima postoje slike tkalje i prelje, a postoje, one nisu uvedene radi svog konkretnog značenja, nego zato što i taj proces, posao i njegova dinamika, mogu, po analogiji, da prenesu sasvim drugi, nematerijalan smisao, što su ga svijet i mašta spojile sa apstraktnim pojmovima sudbine i smrti (ne samo u pjesničkom nego i u govornom jeziku: "Sudbina tanko prede", "Čija majka crnu vunu prede", "Svezala ih sudbina"). A to su značenja nataložena u tradiciji koja prisustvuje u tekstu mimo verbalnog plana.

Kad se u stihovima učestalo pojavljuju mikroformule tako visoke koncentracije značenja kao što su statična mjesta *prag* i *ognjište*, to nije samo (u prvom slučaju) obilježavanje granične linije između spoljašnjeg i unutrašnjeg svijeta po mitskoj podjeli (ovaj, izrazito zastupljen obrazac klasiifikacije odnosa u svijetu i ljudskoj zajednici zaslužuje poseban komentar). S druge strane, ognjište nije samo zemaljska slika središta života, analognog solarnom životvornom izvoru. Iza toga smisla leži još neko znanje, jer dvije fundamentalne formule, *prag* i *ognjište*, ne dozivaju samo pojam života već i njegovu suprotnost, dinamičan sastav opozicija karakterističan za Sijarićevu gradnju. Druga je strana, dakle, kult mrtvih, vjerovanje

da su to kulturna, nepovrediva mjesta gdje borave duše umrlih, smisao koji su pjesme u potpunosti sačuvale, ali ga nisu rekle. I prekoračaj praga lijevom umjesto desnom nogom u funkciji je razvijenog postupka arhaizacije i, po logici tradicije, ne može se povezati ni za koji drugi pojam osim nesreće i iz nje izvedenih srodnih po kakvoći jedinica. Kao što stari majstori rade s materijalom čija nevidljiva svojstva znaju samo oni, tako je Sijarić pojam prokletstva, đavola koji u stopu prati čovjeka, položio na praosnovu, na kršenje obredno zadatog pravila: desna strana je predačka strana, desno rame pripada njima, desnom rukom basmara baje a lijevom dodiruje bolno mjesto, mrtvačko ili kolo naopako vodi se od desne na lijevu stranu, na desnu nogu se ustaje, prekoračuje prag, – u nauci odavno razložena pojava, osobito u studijama Veselina Cajkanovića.

Taj plan poezije Ćamila Sijarića, uman i s velikom osjetljivošću načinjen izbor "predtekstova", to spuštanje na dubinu prvobitnih motivacija gdje se nešto davnašnje zbiva, i zaboravljenih smislova – sve to razmiče granice ovoga svijeta i, neosjetno, gibanje planova teksta vodi čitaoca prema onostranom, fikcionalnom. U slikama se ukazuje dublja perspektiva, sve dobija obrise i stvarnog i nestvarnog, konkretne zavičajne koordinate i toponimi, oslobođeni granica, postaju nešto drugo: Lim je neka tajanstvena voda, "silne djevojke" iz Šipovca slične su mitskim djevojkama.

Oslonac na stare obrasce nema svoj razlog prevashodno u izboru fantastičnih slika i prizora. Jača od toga je strast otkrivanja sveljudskih vrijednosti i institucija koje obavezuju na dobrotu među ljudima, na poštovanje života, na samilost prema mrtvima, na obzir i zahvalnost prema darovima prirode sve do najmanje čestice u matici života. Sijarićevoj slici svijeta pripadaju "naši umrli", "naši stari", ali i "naša kuća", "naše žene", "naše djevojke", "naše selo", "naši" konji i psi – ideja jedinstva provučena kroz veoma česte množine zamjenica prisvojnog karaktera opisuje, po kraj ostalog, podjelu na "naše" i "tuđe".

Ovaj osvrt je ovlaš dodirnuo jednu temu visokog ranga i od prve vrste, jedno od dominantnih obilježja Sijarićeve knjige poezije. To je vječno dinamičan i mitotvoran pojam *epifanije*, prisutnost predaka, pitanje svih pitanja na osi temeljne antinomije život/smrt (opštepoznat i ne samo folklorni siže "pohode mrtvaca"), čiji je opseg djelovanja neograničen u svim sferama i života i umjetnosti. Epifanija predaka, mreža razvedena u stihovima u nizovima konkretizacije, otvorila je, po prirodi svoje memorije, nedogledan horizont fantastičnih predstava i magijskih radnji, vjerovanje u metempsihozu, seobu duša, u postegzistenciju u nekom drugom obliku

postojanja poslije smrti, kalendar i koordinate mitskog vremena i pejzaža, tajanstvene praveze i analogije među svjetovima, složene semantičke činjenice, nepregledan umjetnički potencijal. Jedan ciklus od preko petnaest pjesama uslovno izdvojenih, mogle bi da skruže tekstovi u kojima gospodari epifanija predaka.²

Šta je tematizovano i kako je taj scenario u Sijarićevoj postavci konkretno izveden?

U krupni plan Sijarić je postavio arhaičnu instituciju *gosta*. Stihove ovoga kruga nastanjuju (doslovno) tajanstveni, nečujni i nevidljivog lika gosti, putujući prosjaci, "božiji ljudi" i siromasi, lutaju i brode nebom i zemljom duše umrlih predaka ("naši umrli") i s njima putnik koji ovu poeziju od njih sluša i bilježi, i bezimene sjene iz prošlosti "starih naroda", zaboravljena stara groblja i humke bez imena, dusi s onog svijeta, ne samo dobri zaštitnici već i demoni zla i nesreće. Čitava mreža signala, najčešće zvučnih, najavljuje ne samo dolazak nego se po znakovima sluti nosi li gost dobro ili zlo, što bitno određuje tip ritualnog ponašanja.

*Pred našu kuću dohodi noću
Nekakav nevidljivi čovjek.
Iznesemo mu pred prag hljeba
I vode...
Pas na njega ne laje...*

*Pokuca neko noću na moja vrata.
Ništa se zatim ne dogodi, do što se
Još više stavni mrak,
Do što čuh glas:
Daj mi konak!
Nikoga pred vratima nije bilo.
Ni pašče nije zalajalo.*

*Lanu pred našom kućom pas.
U sred noći.
Žena prekinu zubima konac-*

² *Pjesme*, str. 6, 10, 12, 56, 59-60, 63, 72, 96, 100, 103, 115, 116, 117, 118, 121, 125.

*I to bi sve što se ču,
U sred noći.*

*Lajao je, i lajao, i lajao pas,
I ne bi ništa...
Ne čujem šum, ne čujem
Glas.
A sve mi se čini da imam u kući
Gosta
Koga vidi samo pas.
Dođe nam na konak siromašak.*

Priđe mi prosjak, star:

Pojava gosta, kao što se vidi iz navoda, unijela je ambivalentan smisao jer je sa epifanijom u paraleli teofanija, a sadejstvo toga para pojmova od dalekosežnog je značaja za rođenje najstarijeg oblika religije, magije, za potonje stupnjeve i sisteme, kao god i za filozofiju i umjetnost. Veselin Čajkanović raščlanio je do najdubljeg sloja vjerovanje da posjetilac može da bude "božanski gost" ili oličenje nekog atributa božanskog porijekla, prerušen u prosjaka, putnika (tako svetitelji putuju zemljom iskušavajući ljude u sekundarnoj, hrišćanskoj adaptaciji starog jezgra). Staroreligijska je obaveza primiti nepoznatog gosta ili mu udijeliti, a ne postupiti tako je grijeh u prvobitnom značenju, religijski prestup, prasmisao koji se izgubio daleko od kasnije naslojenih značenja. Zaborav ove primarne semantičke vrijednosti ovog gesta uzrokovao je sve one poznate tlapnje o gostoprilstvu kao, tobože, konstanti nekog određenog mentaliteta ili karaktera.

Arhaični supstrat, položen u osnovicu svedenih Sijarićevih iskaza – sa začudnim darom preciznog razlikovanja šta ne pripada a šta može da se stani, prema rječniku izdavnica, u tamnoj gami varijacionog polja jedinice "post mortem" – obnovio je pravi, ritualni smisao ljudskog ponašanja, djelovanja i govorenja, što je u sveukupnosti slutilo neko znanje i vodilo misao prema sferi čulima nepristupnog poretka koji upravlja svijetom i životom. Iz tog difuznog spoja iskustva i imaginacije u praosnovi izvijeni su Sijarićevi stihovi rafiniranom tehnikom kompozicije nokturna.

Na kraju, malko proširena napomena o jednoj pjesmi, o jednoj riječi zapravo, iz kruga iste tematike ali ne i na fonu noći.

*Malo, malo pa ta žena izgovori
Tu svoju riječ – igličak*

*Pogledamo se, jer ne znamo šta joj
To znači.*

*A ona opet malo, malo, pa –
Igličak.*

*Sjedimo za sofrom, čuju nam se kašike,
A ona malo, malo, pa – igličak.*

*Molimo se bogu poslije jela i kroz
Našu molitvu čujemo to njeno – igličak.*

*Žnjela nam je žito toga dana, i kad
Nam je uveče ušla u kuću sa vrata će –
Igličak.*

*Izgovorila je tu riječ kad je legla da
Spava, i izjutra kad je ustala.*

*Kad se umila i lice obrisala, izgovorila je –
Igličak.*

*Pogledali smo se, jer ne znamo šta joj
To znači.*

*Kad je otišla iz naše kuće, i sami smo stali
Da izgovaramo tu njenu riječ – igličak.*

*Ustanemo iza sofre i izgovorimo –
Igličak.*

*Vrata pred sobom otvorimo i – igličak.
Vrata za sobom zatvorimo i – igličak.*

*I gledamo se, jer ne znamo šta to s nama
Biva.*

Običan frazeologizam na početku ("malo, malo, pa") ponavlja se u kratkim intervalima opisujući hronološki red događaja. Sve od čega se obrazuje mali lirski siže poznato je, prizori iz svakidašnjeg života obični i sve situacije "realne" – sve osim jedne jedine riječi *igličak*. I upravo na nju je nanizano sve i povezano u jedinstvenu cjelinu, jer ona po vertikali prolazi kroz etape života i sve što se zbiva prolazi kroz nju – od kuće do pejzaža, od dana do noći, od buđenja do sna, od rada do odmora, ukorak s prirodom. Djelotvorna jedinica određuje ritam, ona je graditelj i tačka kohezije čvrste strukture teksta. Čudo ove pjesničke građevine drži se na magiji jedne riječi.

Pjesma je razvijena zagonetka bez odgonetke i nije jedina u Sijarićevoj poeziji, kojoj je prisutnost onoga što nedostaje dalo visok sjaj.

Šta nedostaje, to jest šta se u tekstu nije realizovalo a postoji negdje drugdje?

Prije svega, ko je "ta žena", dakle neodređena, što ponavlja "tu svoju riječ", dakle samo njenu, u svako doba i na svakom mjestu. Nije to obična žena i nije gost od ovoga svijeta. Nepoznata, bezimena, neopisanog lika, ona se očituje stalnim kretanjem i radom i onom jednom riječju ponovljenom ravno deset puta, broj koji tu nije slučajno već da napomene povezanost sa sferom svetog. Ne zna se otkud se "ta žena" odjednom stvorila i isto tako nestala, i šta je motivacija toga događaja. Ali, ostao je trag njenog boravka u onoj riječi trajne rezonance.

S druge strane i suprotno onim sablasnim posjetiocima koji kruže oko kuće u gluho doba, žena je gost na dnevnoj svjetlosti, prema tome mora biti "vidljiva", a da bi to postala, elementarni prirodni zakoni nalažu da bude i označena nekim antropomorfnim crtama, konkretnim materijalnim obrisima. Neobičan, vazdušast kroki koji je izradio Sijarić određuje pripadnost jednom rodu, jedna glasna riječ i niz atribucija koncentrisanih oko onoga što ona čini, a to su sve ovozemaljske radnje: ona ulazi i zlazi, žanje žito, spava, budi se, ustaje i umiva se. To je čini "vidljivom" i "živom". Ali ne i dostupnom, jer znakovi sklapaju i drugu predstavu, personifikaciju skrivene Sijarićeve ideje epifanije dobrog duha, kućnog zaštitnika višega reda koji se vezuje za pojam kuće kao univerzaliju i za ljudski rod uopšte. Žena se i pojavljuje i iščezava laka kao duh, što znači da neko pravilo ograničava dužinu boravka, to jest da je dublja motivacija uloga koju je ona scenski razigrala, ostvarila i otišla dalje da drugdje ponovi isto.

Nije, dabome, slučajno što je u središtu žensko reproduktivno načelo, izbor koji, pokraj ostalog, ima u vidu činjenicu da je žena tradicionalno

sveštenica i basmara, vlasnica tajnog rječnika magijskih formula koje se ne obraćaju ljudima već nadnaravnim silama. Jedina riječ koju ona izgovara nije upućena nikome i ničemu određenom.

U opisu brzih radnji upadljiva je distanca koja dijeli ženu od ukućana – krug nedodirljivosti. Očigledna razlika očituje se i u odsustvu dijaloga s tim nezemaljskim bićem, kao i osjećanje strahopoštovanja prema njemu. Karakterističan stih za tu ravan značenja

*Molimo se bogu poslije jela i kroz
Našu molitvu čujemo to njeno – igličak,*

što nedvosmisleno svjedoči da to nije i njena molitva istom bogu. Tri puta, još jedan iz reda "svetih", "magičnih" brojeva – tekst je presječen čuđenjem pred nepoznatim i nerazumljivim, ali ne i pitanjem drugih šta to znači. I to je pravi podatak o prirodi i ponašanju glavne ličnosti, o ulozi jedne riječi. Shodno logici magijskog govora, drugi i ne treba da razumiju značenje. Da nije magična, jedina riječ ne bi začarala ukućane; nastupila je neka promjena i navela ih da ponavljaju riječ, i dalje u neznanju, pitajući se na kraju "Šta to s nama biva".

Na inicijalnom mjestu i u glavnoj ulozi, dobra riječ igličak djeluje kao formula podobna blagoslovu. Njen hitri nosilac neko je olicetvorenje pozitivnog načela, afirmacije života i napretka. Dinamična riječ igličak apstraktna je jer iza nje ne postoji slika koja bi je vizuelno predstavila, to jest, reklo bi se, nije "ikonična", a ne određuje je ni semantički početak. Preostaje glasovni sastav i asocijacije na ravni etimološkoj. Šta znači ta riječ? Sve što bi moglo da naputi na racionalnu odgonetku, neka bude izostavljeno. Upravo to što nedostaje, to i prožima cijelu "običnu" priču i obilježava je svojstvom čudnovatog. Divno je prostrujala ta Sijarićeva vizija kroz stihove, unijela u kuću dobru riječ i ostavila je ljudima kao hamajliju da je čuvaju i da ih ona čuva. I nestala.